

David Zuiderhoek

Local Heroes #11
David Zuiderhoek
1911-1993

Door Martin Groenesteijn
april 2014

Foto's -tenzij anders ge-
noemd- Martin Groeneste-
ijn
gemaakt tussen maart 2012
en maart 2014

Local Heroes is een
initiatief van Office
Winhov

Mijn eerste herinneringen aan 'hoogbouw' gaan terug naar mijn kleutertijd. Toen mocht ik met mijn mee moeder naar een collega in Amersfoort. De collega woonde hoog in een flat, vlakbij de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort. Vanuit haar woning had je een fantastisch uitzicht. Die flat, een gebouw van 'slechts' vijf verdiepingen met een lessenaarsdak, blijkt –naar ik nu weet- een gebouw te zijn architect David Zuiderhoek.

In Baarn, mijn woonplaats, staan ook een paar gebouwen van de hand van Zuiderhoek, waaronder een school, een (voormalige) kerk en een ziekenhuis. Zuiderhoek was vooral werkzaam in de wederopbouwperiode. De omgang met wederopbouwarchitectuur is een actueel thema nu veel van deze gebouwen economisch afgeschreven zijn. In het architectuurjaarboek 2011/12 is een werk van Zuiderhoek opgenomen vanwege de ingrijpende renovatie. Dit was één van zijn bekendste projecten, het destijds innovatieve kantoor voor DHV, in Amersfoort.

Wie was deze Zuiderhoek en wat heeft hij gemaakt? Verspreid over allerlei bronnen blijkt er wel informatie te vinden te zijn maar een overzicht van zijn werk is niet beschikbaar. Bij deze een aanzet tot een overzicht, maar het werk is te uitgebreid om –in deze context- volledig te kunnen zijn. Is Zuiderhoek een 'Local Hero'? Natuurlijk hangt dat van de definitie af maar aangezien het meeste en beste werk in midden-Nederland staat én zijn relatieve onbekendheid beantwoord ik de vraag bevestigend.

David Zuiderhoek (soms ook Daan of Dick genoemd) wordt in 1911 in Amsterdam geboren als zoon van een belastingambtenaar/evangelist. Veel familieleden waren werkzaam in de bouw, wat wellicht zijn beroepskeuze verklaart. Zo waren zijn opa en oom bekende Amsterdamse aannemers, o.a. betrokken bij de bouw van Het Concertgebouw. Zuiderhoek begint te werken als tekenaar/opzichter en studeert daarnaast in de avonduren. Begin 1938 behaalt hij zijn HBO (Hooger Bouwkunst Onderricht) diploma en ondertussen werkt hij bij architect F.A. Eschauzier in 's-Gravenland, o.a. aan het Nederlands Paviljoen voor de wereldtentoonstelling van 1937 in Parijs. Tijdens de oorlog gaat Zuiderhoek werken bij het bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok in Rotterdam. Aan het einde van de oorlog werkt Zuiderhoek thuis in Delft aan een reeks ontwerpen voor landhuizen en -huisjes. Maar niet alleen

de woningen ook een voorbeeld-stedenbouwkundig plan en details. De ontwerpen zijn vrij traditioneel, in de geest van de invloedrijke Delftse School (en Granpré Molière). In 1947 worden deze ontwerpen in een forse portfolio-map uitgegeven als een soort modellenboek onder de titel 'De bouwkunst van het kleine landhuis'. Gek genoeg staat er op de kaft een foto van een huis, waarvan het ontwerp niet in de map zit. Eind 1945 wordt hij stadsarchitect van Amersfoort, een functie die hij tot begin 1956 bekleedt. Voor de stedenbouwkundige aspecten was Dudok als adviseur aangetrokken door de gemeente maar Dudok meldt al snel dat het Zuiderhoek het werk prima zonder hem af kan. In Amersfoort kan Zuiderhoek voor het eerst zijn eigen werk realiseren. Vervolgens vestigt hij zich in Baarn, in de monumentale villa 'Sparrenwoude', als zelfstandig architect waar zijn bureau tot 1984 blijft bestaan. Vanaf 1972 als associatie met ir. G.A. v.d. Veen. Naast zijn werk als (stads)architect en stedenbouwkundige zat hij in veel commissies en jury's en geeft van 1947 tot 1964 les aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam. Tot zijn getalenteerde studenten behoort o.a. Piet Blom die hij -volgens zeggen- ook zijn eerste opdracht bezorgt. Ook schrijft hij artikelen voor het Bouwkundige Weekblad, Forum etc. Gek genoeg wordt hij vaak met de ir-titel aangehaald, terwijl hij niet in Delft gestudeerd heeft. Volgens zeggen is hij in de jaren zestig gevraagd hoogleraar in Delft te worden maar om onduidelijke redenen is dat niet doorgegaan. In 1993 overlijdt Zuiderhoek, bijna 82 jaar oud in Baarn.

Kerschoten, Apeldoorn
(1958)

metselwerkfragment, Bergkerk (1952), Amersfoort

De bronnen.

Zuiderhoek heeft zijn archief in 1986 geschonken aan de voorloper van het Nederlands Architectuur instituut (Nai), waar het zich nu bevindt. Het archief in het Nai bevat precies honderd werken. Wie op internet zoekt komt al snel veel werken tegen die niet op de plaatsingslijst van het Nai voorkomen. Als voorbeeld: Er zijn mij twintig gebouwde kerken van Zuiderhoek bekend. Op de lijst van Nai staan er maar elf, waarvan er één niet gerealiseerd is. Op de Nai-lijst staat wel een ondergeschikte verbouwing (Nicolaaskerk, 1972) maar enkele van zijn belangrijkste kerken (Bergkerk, 1952 en Petra-kerk, 1960) staan er niet op. Bij de Bergkerk in Amersfoort is dat verklaarbaar omdat Zuiderhoek dat gebouw waarschijnlijk als stadsarchitect heeft ontworpen maar naar het ontbreken van de Petra-kerk in Veenendaal kunnen we alleen maar raden. Wellicht dat Zuiderhoek een aantal werken niet de moeite van het bewaren vond? Van zijn werk als stadsarchitect zit niets in het Nai-archief. Uit de periode voor 1960 staan slechts drie kleinere werken op de Nai-lijst (uit 1947, 1950 en 1952).

Zaagmolenbrug, Amersfoort (1954)

Kohnstammschool, Amersfoort (1953)

Russisch Ereveld, Amersfoort

Bethlehemkerk, Hilversum

Ontmoetingskerk, Dieren (1968)

Waarschijnlijk heeft Zuiderhoek zijn eerste grote, zelfstandige opdracht al binnengehaald toen hij nog in dienst was in Amersfoort en heeft deze opdracht hem doen besluiten zijn functie in Amersfoort neer te leggen. Er zijn ook verhalen bekend dat de verloren prijsvraag voor het stadhuis van Amersfoort hier een rol bij heeft gespeeld. Begin 1956 verwerft hij de opdracht voor het stedenbouwkundig ontwerp van de wijk Kerschoten in Apeldoorn. Uiteindelijk realiseert hij er als architect zelf ook nog eens 550 woningen. Ook van dit grote werk ontbreekt ieder spoor in het Nai-archief. Naar deze wijk heeft H. Diddens een uitgebreide studie gedaan, die in boekvorm verschenen is. In deze studie is ook een hoofdstuk met een biografie van Zuiderhoek opgenomen.

Het oeuvre

Zuiderhoek heeft een enorm aantal gebouwen gerealiseerd, waaronder heel veel woningen en enkele kantoren. Maar zijn oeuvre is veel breder, zo ontwierp hij de stadsflag van Amersfoort, het Russisch Ereveld (oorlogsbegraafplaats), een brug, een padvindershonk, scholen en bejaardencentra maar bijvoorbeeld ook de ooit fameuze Flevohof, een agrarisch attractiepark. Veel werk is inmiddels alweer afgebroken (o.a. de Flevohof), afgebrand of onherkenbaar verbouwd. Het is ondoenlijk hier een volledig overzicht van zijn werk te geven, daarom de keus vier belangrijk elementen eruit te lichten, te weten: drive-in woningen, kantoor(tuinen), kerken en stedenbouw. Veel werk is in samenwerking met anderen ontstaan, bijvoorbeeld met Arie Rooimans bij de dienst Gemeentewerken in Amersfoort, maar ook (landschaps)architecten als W. Meyer, Rob Boom, Hein Klarenbeek en Henk Klunder. Stilistisch valt zijn zelfstandige werk in hoofdzaak aan te merken als naoorlogs modernisme. In zijn tijd als stadsarchitect ligt het werk dicht bij de Delftse School met veel aandacht voor verfijnde details. Veel werk is uitgevoerd in metselwerk maar in zijn latere werk komt ook veel (prefab) beton veel voor. Hij schuwde de grote gebaren niet. Een ideologisch of stilistisch pionier kun je hem niet noemen maar wel iemand die zich makkelijk bij de voorhoede aansloot.

Socratesstraat, Apeldoorn (1968)

Drive-in woningen.

De drive-in woning als rij-type is in 1937 voor het eerst gebouwd in de Amsterdamse Van Dijkstraat naar een ontwerp van Stam, Van Tijen en Maaskant. Kenmerkend is de inpandige garage voor de kostbare auto op de begane grond en daarboven de woonfuncties. Vanuit zijn ontwerp voor de wijk Kerschoten in Apeldoorn in 1956 kent Zuiderhoek het Aannemersbedrijf Nijhuis uit Rijssen. Samen met deze aannemer realiseert hij heel veel woningen waaronder veel drive-in woningen. Na de oorlog neemt het auto bezit snel toe. Zuiderhoek onderkent de kwaliteiten van het woningtype met de garage en past deze op grote schaal toe. Omdat de woning vrij smal is, drie verdiepingen hoog en een plat dak heeft, gaat deze economisch om met materiaal en grond. Iets wat vanwege de toenmalige materiaal schaarste en woningnood een logische keus is. In 1964 realiseert hij met Nijhuis de wijk Wesselerbrink in Enschede. Het eerste plan behelst 794 drive-in woningen in één type. Twee jaar later komen daar nog 900 drive-in woningen (en 150 bejaardenwoningen) bij. Aantallen die -in onze tijd- astronomisch overkomen. Dit is een van de eerste grootschalige toepassingen van tunnelbekistingen in Nederland. De woningen hebben doorgaande bandramen en borstweringen uit witte verticale metalen beplating. Alleen de gesloten kopgevels zijn voorzien van metselwerk. De woningen hebben hun tuin liggen op het oosten, zuiden en westen. Centraal in de woning ligt de steektrap, haaks op de bouwmuren. De verdiepingen van relatief smalle maar diepe woningen (4,55x11m) kragen iets uit boven de begane grond waardoor deze lijken 'te zweven'. Het succesvolle type bouwt Zuiderhoek door het hele land. Hieronder nog enkele voorbeelden maar compleet is de lijst niet.

Kruizemuntstraat, Apeldoorn (1966)

Enkele jaren na Enschede bouwt Zuiderhoek in Apeldoorn in de wijken Mheen (1966) en Sprenkelaar (1968) de iets verbeterde/gewijzigde variant van de drive in woning. Nu gaat het om totaal 366 woningen. In Enschede valt de begane grond –voor en achter- iets terug t.o.v. de verdieping. In Apeldoorn zijn voorgevels vlak geworden en is de plattegrond verbeterd (bijv. een grotere badkamer). Opvallend is het verschil in de straatprofielen in Sprenkelaar en Mheen. In Sprenkelaar slingeren de doodlopende straatjes zich tussen de orthogonale woningblokjes door. Hierdoor varieert de diepte van de voortuinen. Aangezien vrijwel niemand de garage gebruikt voor de auto oogt de straat in Mheen overvol. Door de diepere voortuinen in Sprenkelaar kunnen de auto's nog op eigen terrein staan.

Opvallend is verder dat vrijwel geen huis meer in de oorspronkelijke staat is. De woningen worden daarom nu in de volksmond 'de kluswoningen' genoemd. Natuurlijk kun je de garage vrij makkelijk wijzigen in een kantoor-aan-huis, praktijkruimte, slaapkamer etc. De gevels zijn van vrijwel ieder huis zijn door de tijd anders geworden, alle denkbare kleuren komen voor. Wel is de raamstrook blijkaar zo dwingend dat deze overal gerespecteerd wordt. Bij woningen met oost-gerelateerde tuinen zie je dat aan de straatzijde balkons worden aangebouwd boven de voordeur en komt er een keur aan dakopbouwen voor, met platte- en zadeldaken. Als de gevelkleuren voldoende afwisselen levert dit bijna een MVRDV-achtig beeld op. (denk aan barcode-house) In zekere zin zou je deze woningen kunnen zien als de voorloper van 'opplusbare' woningen, zoals deze sinds het 'wilde wonen' opgang vinden, waarbij je naar eigen inzicht, serres, dakopbouwen, aanbouwen etc kunt toevoegen aan een basiswoning.

Kloosterlaan, Hilversum
(1970)

Weer twee jaar later wordt het ontwerp uitgevoerd in Hilversum. Daar worden naast kleine bejaardenwoningen ook 198 drive-inwoningen gebouwd in de wijk Kerkelanden. De architectuur oogt nog tamelijk oorspronkelijk behalve dat de verticale gevelbeplating is vervangen door horizontale delen. Elders in Kerkelanden zie je een verdere ontwikkeling van de drive-in woning (overigens door een andere architect). De rigide strokenbouw wordt daar losgelaten door verspringingen in de gevels te maken. Een belangrijke toevoeging zijn de balkons, zowel voor als achter waardoor de situering van de woningen altijd goed is. Dat daar bij de Zuiderhoek-woningen behoefte aan is zie je ook in Apeldoorn (wat koopwoningen ipv huur in Hilversum) waar men achteraf veel balkons heeft toegevoegd.

Weer een jaar later, in 1971, maakt Zuiderhoek het stedenbouwkundig plan voor de wijk Rozendaal in Leusden voor 476 drive-in woningen. De woningen daarin worden ontworpen door Henk Klunder. In hoeverre Zuiderhoek zich met het woningontwerp bemoeit is niet bekend, maar de evolutie van het woningtype zet zich voor. De plattegronden zijn meer aanpasbaar en de woningen zijn individueel herkenbaar en hebben zowel voor als achter een balkon. Door de gevels te maken uit gewassen grindbeton is het voor bewoners vrijwel onmogelijk hier iets aan te wijzigen. Daardoor oogt de wijk, hoewel de woningen hier ook privébezit zijn, nog steeds heel samenhangend. Het bijzondere wijkbeheer speelt hierin ook een rol.

Rozendaal, Leusden (1971)

DHV (1971)

Kantoortuinen

In Baarn ontwerpt Zuiderhoek in 1971 een lang-gerekt kantoorgebouw op aan de Amaliaalaan voor PPI (Polygram). Het gebouw heeft een vrijwel open kantoorvloer, de zogenaamde kantoortuin, die in de jaren zestig opgang maakt en volgt de kromming van de straat. De gevels bestaan uit een interessante compositie van prefab-beton elementen. (De oorspronkelijke entree is niet meer herkenbaar vanwege een verbouwing.) Rond dezelfde tijd komt ook het gebouw voor DHV in Amersfoort gereed. Hier wordt de invloed van het structuralisme in het werk van Zuiderhoek zichtbaar. Het gebouw is gebaseerd op de hexagonale structuur. Ook hier enorme vloervelden zonder binnenwanden, maar door de zeskant ontstaan toch herkenbare plekken. Enkele jaren geleden is dit gebouw gerenoveerd waarbij de bronskleurige borstweringen zijn verdwenen en de gevels nu geheel uit glas bestaan, waardoor het gebouw nog krachtiger oogt. Aardig detail, bij de garage-entree in de onderbouw zijn claustra's te zien. De handtekening van Zuiderhoek. Over de claustra's later meer.

Het laatste grote gebouw van Zuiderhoek is vrij een generiek kantoor uit 1980 voor de cementindustrie in Den Bosch. Vijf geschakelde rechthoeken, 2-3 verdiepingen hoog, rond een kern. Hier valt vooral de witte, prefab-beton gevel op met hele diepe elementen die vooral met zon en schaduw een sterk lijnenspel opleveren.

Interieur DHV, Amersfoort (foto SVP ca. 1971)

DHV, Amersfoort (foto SVP ca. 1971)

Centrum, Den Bosch (1980)

PPI, Baarn (1971)

Opstandingskerk, Dieren
(1962)

Kerken

Zuiderhoek realiseert twintig kerken, waarvan alleen in 1966 al vijf, een enorm aantal. Opmerkelijk is dat hij, in de toen nog verzuilde samenleving, opdrachten krijgt van hervormde, gereformeerde en katholieke kerkbesturen.

De kerkopdrachten lopen uiteen van de modernisering van een oud gebouw (Dieren- Opstandingskerk), de reconstructie van een middeleeuws schip tegen een bestaande toren (Vleuten) tot complete nieuwbouw. Twee kerken zijn ondertussen alweer gesloopt (De Lier en Apeldoorn-Opstandingskerk), een ander verbouwd tot appartementen (Baarn-Opstandingskerk). In algemene zin bestaan de kerken vrijwel allemaal uit een groot, bakstenen hoofdvolume, meestal met een plat dak, de feitelijke kerkzaal. De kerkzaal bestaat ook binnen uit schoonmet-selwerk van niet parallelle wanden (i.v.m. de akoestiek) met meestal maar één of twee grote raamopeningen. Eigenlijk is raamopening niet het goede woord, vaak is het een complete glas-in lood-gevel. Om de kerkzaal heen laagbouw met ondergeschikte functies en een patio. Vaak is de patio aan één zijde voorzien van een pergola, zodat de patio een mooie overgang vormt tussen gebouw en omgeving. Het interieur is vaak ruimtelijk interessant, zeker bij de overgang van hoge en lage ruimtes. Bijna altijd is er een vrijstaande toren. De torens verschillen nogal in verschijningsvorm, soms elegant maar ook buitengewoon plomp (Den Bosch). Vaak vormt het totaal van toren, zaal en laagbouw een asymmetrische compositie.

Bergkerk, Amersfoort
(1952)

Open hofkerk, Apeldoorn (1966)

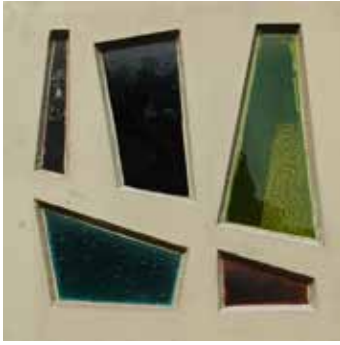
De Opstandingskerk in Baarn (1965) wijkt in twee opzichten af van deze karakteristieken. Dit gebouw is van oorsprong namelijk wel symmetrisch en heeft een fors geknikt zadeldak, bekleed met leien. Dat dak heeft te maken met de stedenbouwkundige aspecten, het is namelijk bekend dat Zuiderhoek het perceel eigenlijk te klein vond. Door het gebouw een lage goot te geven wilde hij het gebouw kleiner laten lijken.

Wel zijn in deze kerk twee andere kenmerken zichtbaar die tot het 'handschrift' van Zuiderhoek behoren, de kopgevel uit schuingeplaatste metselwerkvlakken met daartussen smalle raamstroken. Hierdoor komt er prachtig indirect licht binnen. In andere kerken varieert hij op dit thema door een zig-zag wand te maken (Apeldoorn- Open hofkerk en Gouda). Maar het meest opvallend zijn wel de 'claustra's'. Betonelementen met een vrij willekeurige perforatie, voorzien van glas. Vaak ook gekleurd glas. Of deze elementen destijds een catalogus-product waren of ontwikkeld zijn door Zuiderhoek is niet bekend. Feit is wel dat hij ze veel heeft toegepast, voor het eerst bij de modernisering van een oude kerk in Dieren.

In Baarn zijn de langswanden gemetseld uit deze claustra's, die het interieur daardoor grotendeels bepalen. 'zijn' moet hier eigenlijk vervangen worden door 'waren'. In de jaren negentig is deze kerk namelijk verbouwd tot appartementen waar bij het interieur verloren is gegaan en de langswelven grotendeels gesloopt zijn.

Opstandingskerk, Baarn (bron reliwiki, foto J. van Nes, 1983)

'Claustra'

In 1952 realiseerde Zuiderhoek de Bergkerk in Amersfoort, zijn eerste kerk, en deze wijkt stilistisch nogal af van zijn latere kerken. De invloeden van de 'Delftse School' zijn hier nog duidelijk aanwezig. Eenvoudige volumes, flauwe kappen, vrijhangende goten en rijk gedetailleerd metselwerk en een gepleisterd interieur. Veel van de typologische oplossingen, zoals veel gebruikte de asymmetrische kerkzaal, zijn al wel aanwezig.

Elf jaar later wordt in Gouda de Pauluskerk geopend. Van buiten een vrij sobere bakstenen kolos met één enorm glas-in-lood raam en een elegante toren in de vijver voor het gebouw. De kraakheldere plattegrond betreft de gangzone ruimtelijk bij de tamelijk introverte kerkzaal (zoals in de Bergkerk) waardoor toch zicht op de omgeving mogelijk is. Het schoonmetselwerk binnen is bezaaid met kruisjes door afwisselend twee-koppen-en-een-strek iets te laten uitsteken of iets te laten inspringen.

Niet alle kerken zijn even verfijnd. De indruk ontstaat dat het op bepaalde momenten op het bureau Zuiderhoek zo druk geweest is dat niet ieder aspect van de gebouwen genoeg aandacht heeft gekregen. Interessant zou zijn om alle Zuiderhoek-kerken samen te brengen in een vergelijkende studie op basis van een typologische analyse.

Interieur, Pauluskerk (1963)

Pauluskerk, Gouda (1963)

Soesterkwartier, Amersfoort

Stedenbouw

Binnen het stedenbouwkundig werk van Zuiderhoek zijn er vier projecten die alle aandacht verdienen. In chronologische volgorde: het Soesterkwartier in Amersfoort (1953), Kerschoten in Apeldoorn (1958), de Nessen in Bergen (1965) en Park Rozendaal in Leusden (1971).

Over zijn eigen vakgebied schreef Zuiderhoek in 1946 het volgende: 'De ervaren stedenbouwkundigen trachten met behoud van zooveel mogelijk natuurschoon, bedachtzaam en kunstzinnig de groei onzer dorpen en steden binnen bepaalde banen te houden' (in een stuk over verdichting). In zijn beste werk zijn de drie genoemde elementen herkenbaar: natuurschoon, bedachtzaam en kunstzinnig.

Omdat Amersfoort zich voor de oorlog nogal asymmetrisch ontwikkelde t.o.v. het oude centrum heeft Zuiderhoek voor Amersfoort de 'bloemblad-theorie' ontwikkeld. Een idee wat tot recent richtinggevend is geweest bij de ontwikkeling van de stad. Het Soesterkwartier is op te vatten als een van deze bloembladen.

De ontwikkeling van het Soesterkwartier is begonnen na de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort (eind 19de eeuw) die het plangebied aan de zuidzijde begrensd. De noordgrens wordt gevormd door de weg van Amersfoort naar Soest. Met name in de jaren dertig is er veel woningbouw gerealiseerd. Na de oorlog is het meest westelijke deel nog onbebouwd (nu bekend als de bomenbuurt). Hoewel er een plan van vooroorlogs verkavelingsplan lag heeft Zuiderhoek samen met Arie Rooimans een nieuw plan gemaakt gebaseerd op de tuinstadgedachte.

Losse rijen woningen gegroepeerd in open bouwblokken. Het gebied ligt aan de voet van de Utrechtse heuvelrug en loopt af richting de rivier de Eem. Het hoogteverschil van circa 2m is zichtbaar in langsprofielen. De zeven straatprofielen worden aan de noordzijde afgesloten door de eerste hoogbouw van Amersfoort, elegante dubbele portiekflats onder een zadeldak. Dezelfde flats uit de inleiding. Opvallend is dat in de noord-zuidstraten de straatverlichting oorspronkelijk aan de gevels van de woningen was

Soesterkwartier, groene centrum (1953)

Hoogbouw Soesterkwartier
(1953)

bevestigd en de voortuinen collectief werden beheerd als gazons. Hierdoor oogden deze heel ruim. Door het toegenomen autobezit en het vervallen van de collectieve voortuinen is dit beeld verzwakt. In het meest westelijke stukje van de wijk is woningoriëntatie een kwartslag gedraaid en bevinden zich de kleinste woningen. Aan drie zijden wordt het wijkje begrensd door riante groengebieden, waarin o.a. de opvangvijvers voor het regenwater zijn opgenomen. Aan deze groene gebieden liggen ook voorzieningen zoals scholen. Het centrum wordt gevormd door de as van de Plataanstraat en de Dreef. Hier is een prachtige groene ruimte in de wijk gemaakt rond een lange smalle vijver. Een ruimte die vanuit de stad gezien begrensd wordt door de enige portiekflat aan de westrand. De architectuur van de laagbouw is vrij traditioneel maar zeer verzorgd waarin de invloed van Granpré Molière zichtbaar is. Totaal zijn er ruim 800 woningen in het naoorlogse deel van het Soesterkwartier gerealiseerd. Zoals in Amersfoort een centrale groene ruimte in combinatie met water en afwisselend hoog/laagbouw de kern van de wijk vormen is dat ook zo in Apeldoorn. Toen Zuiderhoek begin 1956 de opdracht voor het ontwerp van Kerschoten kreeg was het gebied westelijk van het centrum nog grotendeels onbebouwd en in gebruik als landbouwgrond. Over het gebied kronkelde een beekje, de Leigraaf, westelijk stromend richting paleis het Loo.

In het plan van Zuiderhoek zijn drie grote vijvers opgenomen, die vanwege het terreinprofiel steeds iets lager liggen, met daaromheen parkachtig groen. De vijvers vormen de centrale as van het plan en vervangen het beekje. In het park staat vier woontorens, gemiddeld 12 verdiepingen hoog, ontworpen door Ernest Groosman. Naast de torens circa 300 laagbouwwoningen die zes L-vormige stempels vormen. Haaks om de twee omsluitende wegen (Edisonlaan en Laan van Kerschoten) staan dan nog 15 portiekflats van 3-4 bouwlagen met ca 250woningen. De laagbouw en portiekwoningen zijn ontworpen door Zuiderhoek. Westelijk van de vijvers is een winkelcentrum in het plan opgenomen. Het meest westelijk plandeel (de voormalige ijsbaan) is als laatste aan het plangebied toegevoegd en hier heeft Willem van Tijen met Herman Haan een bejaardenhuis ontworpen (11 verdiepingen), een betrekkelijke noviteit eind jaren vijftig.

Laagbouw Soesterkwartier
(1953)

Het Soesterkwartier is vooral een arbeiderswijk, bij Kerschoten lag de nadruk op een wijk voor middenstanders. De Nessen, waarvoor Zuiderhoek in 1965 het stedenbouwkundig plan maakt is bedoeld als woonwijk voor personeel van het nabijgelegen Energieonderzoekscentrum in Petten. De 243 woningen zijn ontworpen door architect Hein Klarenbeek. In Apeldoorn zijn de 'stempels' die de wijk vormen nog allemaal verschillend. In Bergen zijn ze alle negen vrijwel identiek. De tiende stempel wordt gevormd door een oude hofstede. Het wijkje heeft een hele lage dichtheid en een heel groene uitstraling. Iedere 'Nes' (stempel) heeft pleintje met 19 geschakelde laagbouw-woningen, allen voorzien van garages. Bij de entree van iedere straat staat een elegant split-level torentje van vier bouwlagen en iets verstoep een blokje garages.

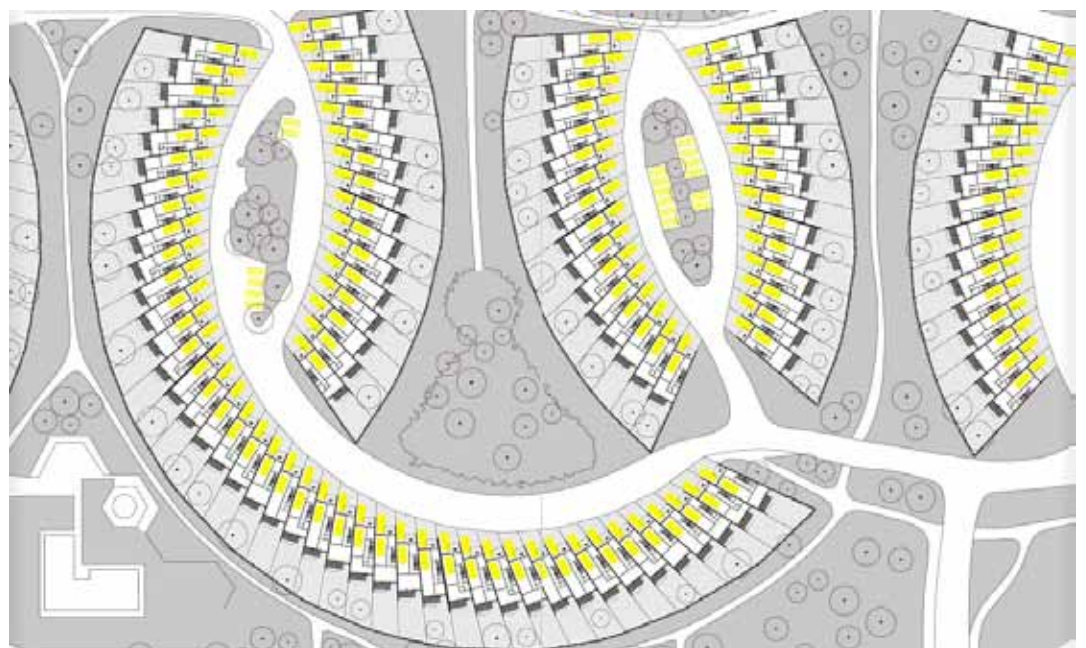
Kerschoten, Apeldoorn

Vooraf de verkeersluwe, groene pleintjes leveren een aangenaam leefklimaat. Waterpartijen spelen hier, anders dan in het Soesterkwartier en Kerschoten, geen rol in de openbare ruimte.

de Nessen, Bergen

Het ontwerp voor de wijk Rozendaal uit 1971 heeft een dichtheid die tweemaal zo groot is als de Nessen en ook hier weer groene pleintjes, hoewel er hier veel meer auto's parkeren. Iedere woning heeft een achtertuin. De meeste groene ruimte wordt echter (in tegenstelling met Bergen) collectief beheerd door de wijkbewoners. Daarnaast hebben de bewoners ook beschikking over een eigen zwembad en tennisbaan. In Leusden komt maar één woningtype voor, ontworpen door Henk Klunder. Drive-in woningen die wigvormig zijn en zich daardoor tot cirkelrijen aaneenrijgen. Oorspronkelijk zou de wijk tweemaal zo groot worden en ±1100 woningen bevatten. Uiteindelijk zijn er 478 gerealiseerd. Rozendaal is ook na veertig jaar binnen Leusden nog steeds een zeer gewilde woonwijk.

Rozendaal, Leusden (afbeelding: Zakboek parkeren voor de woonomgeving, F. van Andel)

Rozendaal, Leusden (1971)

Nawoord

Zuiderhoek heeft een gevarieerd oeuvre nagelaten en onvoorstelbaar veel gebouwd. Nu zegt kwantiteit niets over kwaliteit en er is werk wat de moeite van het omrijden niet waard is maar er zijn ook behoorlijk wat gebouwen die dat absoluut wel zijn. Het architectonisch en stedenbouwkundig werk uit zijn beginperiode is verfijnd, iets wat later minder wordt. Vergelijk bijvoorbeeld de Kohnstammschool in Amersfoort eens met de Collignyschool in Baarn. Van de elegantie uit Amersfoort is in Baarn niets meer over.

De ontwikkeling van Zuiderhoek is intrigerend, van de romantische landhuisjes uit 1945 zie je in de drive-in woningen uit 1964 niet meer terug. Bouwen is dan van ambacht getransformeerd in een industrieel proces en het vak van architect misschien ook wel?

Het zorgvuldig omgaan met waardevolle gebouwen uit de wederopbouwperiode en die van Zuiderhoek in het bijzonder is zeer de moeite waard. Vaak zijn het gebouwen of ensembles die zich in het collectieve geheugen nestelen en daardoor van waarde zijn voor de plek waar ze staan. Het 'nieuwe' kantoor van DHV is een mooi voorbeeld van omgaan met deze erfenis. De oorspronkelijke uitgangspunten zijn versterkt en het gebouw heeft niets van haar kracht verloren, zonder dat het hier over een restauratie gaat. Voor het begrip over en de bekendheid van het werk van Zuiderhoek in relatie met zijn tijdgenoten zou het wenselijk zijn als er een zo compleet mogelijke studie (monografie) beschikbaar zou komen. Daardoor wordt het nog beter mogelijk het werk van deze relatief onbekende veelbouwer op waarde te schatten.

Oosterlichtkerk, Huizen
(1980)

Petrakerk, Veenendaal (1960)

Goede Herderkerk, Huizen (1967)

Dank.

Naast bewoners en beheerders van Zuiderhoek-gebouwen die mij -meestal enthousiast- ontvingen wil ik drie personen in het bijzonder noemen die behulpzaam zijn geweest bij het afronden van dit project: Peter Doolgaard en Johan Galjaard voor het delen van hun kennis en materiaal over Zuiderhoek en Henk Luijk voor de opmaak. MG

Bronnen papier:

- De bouwkunst van het kleine landhuis, Zuiderhoek, D. Amsterdam 1947
- Projectbrochure Wesselerbrink ±1964
- Woonwijken, Nederlandse Stedenbouw 1945-85, Boer, N. de en Lambert, D, Rotterdam 1987 (Soesterkwartier)
- Van Zuiderhoek tot SVP, projecten in Amersfoort, Galjaard, J. Amersfoort, 2007
- Kerschoten, Wederopbouw in Apeldoorn, Diddens, H., Apeldoorn 2007
- Het woonerf leeft, DASH, Gameren, D. van e.a. (ed), Rotterdam 2010 (De Nessen en Park Rozendaal)
- Zakboek parkeren voor de woonomgeving, Andel, van F. (redactie: L. Brink, J. Hovenier), Rotterdam 2010 (Parkstad Leusden)
- Architectuur in Nederland, Jaarboek 2011/12, Bantal, S. e.a. (ed), Rotterdam 2012 (renovatie kantoor DHV)

Bronnen internet (medio 2012)

- Plaatsingslijst archief D. Zuiderhoek, Nai Rotterdam 1992/2005
- www.amersfoortopdekaart.nl
- www.archieven.nl
- www.cementonline.nl (uitgave 1979/10) over Cementrum, 's-Hertogenbosch
- www.adashoeve.nl over Rambonnethuis, Ommen
- www.renovatietotaal.nl over renovatie Van Hallstraat, Meppel
- www.reliwiki.nl over de kerken
- www.wikipedia.nl

adressen: <http://goo.gl/maps/TCDF2>

